

PERSONAJUL

ISTORIC

Între document

și ficțiune

Horia

și

Cloșca*

Dacă revenim la fascinantul erou național Horia, convertit în personaj dramatic, la puțină vreme după ce l-am privit în cadrele istorice ale acțiunii lui, într-un text reprezentativ (v. „Teatrul”, nr. 2, 1984), motivele sînt sărbătorirea bicentenarului faptelor sale revoluționare, cît și existența a încă unei piese, eliberată și aceasta din strîmtoarea reconstituirii pios-didactice, tragică în expresivitatea ei lămuritoare.

Autorul este Paul Everac, moralist profund, aspru în judecăți.

Piesa a fost scrisă pentru un concurs republican din 1968, are un act și, din păcate, își face loc cu greu în repertorii. Dramaturgul și-a regizat-o singur, după premiera absolută de la Sibiu, într-un triptic care a onorat scena Teatrului „Bulandra” (1969).

Ecourile revoluției de la 1784 în teatru au fost — inexplicabil — slabe. Din 1912, cînd ardeleanul Zaharia Bărsan tipărea „episodul dramatic din revoluția lui Horia” *Se face ziuă*, și pînă la scriitorul adoptat în copilărie de Arad, Paul Everac — o jumătate de veac și mai bine! —, în dramaturgia noastră, nici un scriitor notabil de peste munți, pătruns de sufletul locurilor, nu i-a adus la rampă pe martirii de la Alba Iulia anilor 1784—1785... Magda Isanos și Eusebiu Camilar (*Focurile*, 1945), Mihail Davidoglu (*Horia*, 1956), Al. Voitin (*Procesul Horia*, 1967) sînt moldovenii marcați de elocința trecutului într-un mod propriu zonei lor natale, atenți cititori de arhive, fascinați de „teatrul operațiunilor” — cu excepția lui Al. Voitin —, desigur necesari într-o atmosferă spirituală în care strămoșii sînt „contemporanii noștri”. Dacă facem această constatare, nu urmărim fixări de tipologie literară după ilustra-

catagrafiile de sociologie literară ale lui G. Ibrăileanu și E. Lovinescu. Este o precizare în raza istoriei de teatru, cu rostul ei în eventuale sinteze. Ne gîndim întii la spinoasa chestiune a limbajului, în minte cu îndreptățitele temeri exprimate în *Teze și antiteze* de Camil Petrescu, cel care, din scrupul lingvistic, nu a scris drama Brîncoveanului (aceiași care ne-a dat totuși capodoperele *Bălcescu* și *Un om între oameni*, cunoscînd pe cale livrescă veacul redeşeptării noastre naționale, al XIX-lea !).

Drama din Apuseni în viziunea lui Everac trebuie prețuită întii la nivelul expresiei lingvistice. Sentimentul pe care-l trezește la lectură își are temelii în elocvența intimitate a autorului, peregryn neostolt în existența-i tumultuoasă, cu spațiul transilvan. Personajele sale nu vorbesc cronicărește (cum vor vorbi în piesa *Drumuri și răscruci*), se mărturisesc în graiul viu, peren, același de secole, necules din cărți, prins cu urechea muzicală a etnografului. Acest acut „simț al limbii”, educat printre poporenii, să fie cheia care descule greu lacăt al limbajului în teatrul de evocare? Camil Petrescu, deși sceptic, în tinerețe, atunci cînd gîndea la o reconstituire istorică, și-a însuflețit eroii pașoptiști după tenace claustrări în bibliotecă. Care este calea directă, proprie literatului? Nu cunoaștem un studiu aplicat al problemei.

În ceea ce privește piesa de care ne ocupăm aci, observăm că Paul Everac, înaintea fireștii documentări, pornea să scrie despre oameni vechi cu sentimentul că „îl aude” azi, în munții Albacului, rostindu-se drept în locuțiuni și imagini imemorale. Putea, stăpînind limbajul, să dea o operă de pură ficțiune, cum deseori s-a încercat pornind de la un miez real, căci sub inefabilul condeiului, cum

* Paul Everac, „Urme pe zăpadă”.

observa Argezi, niciodată nu se știe căpătul. Disciplina de creație și-a spus însă cuvîntul. Precisa cunoaștere a mediului și a cadrului geografic erau doar argumentul. Urmau izvoarele istorice. Paul Everac, biograful realităților contemporane, nu putea abdica de la condiția ce-i lumina scrisul; replica sa e directă, încărcată de sensuri morale, precis localizată și fixată în timp, exprimînd un ideal revoluționar.

Așadar, documentul, în această scriere excepțională (alături stau *Iancu la Hăl-magiu* și *Costandineștii*), susține un mesaj patriotic, situîndu-se în descendența dramaturgiei românești, de la *Răzvan* și *Vidra* încoace...

Deși nu se menționează în text, putem stabili precis ziua acțiunii — 27 decembrie 1784, ziua prinderii lui Horia și Cloșca. (Crișan va fi prins, tot în ținutul Abrudului, la 30 ianuarie 1785, travestit în cerșetor...). Ca și Al. Voitin, Paul Everac a ales din epopeea țărănească un episod de acut tragism, prin care să exprime o dimensiune a momentului.

Și autorul nostru deschide singura carte de mare autoritate pe care o avea în 1968: Nicolae Densusșianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785 scrisă pe baza documentelor oficiale*, 1884. În capitolul al XXXII-lea, *Prinderea căpitanilor*, se află rapoartele celor care au organizat și înfăptuit planul capturării. Cu osebire, raportul vice-colonelului Kray, redactat la 1 ianuarie 1785, conține, detaliat, „filmul” hăituirii, halucinant, relatat cu verva celui care așteaptă răsplata împărătească.

Horia și Cloșca se trăseseră în munții Albacului, în codrii de nepătruns ai Scorăgetului. Cătanele imperiale încinseseră zone vaste, dar iarna era aspră, zăpada bogată și locurile inaccesibile. Vicecolonelul Kray înțelege că doar oamenii locului pot da de urma fugarilor. Pădura-rul Anton Melzer ademeneste șapte țărani din comuna Riul mare, „gornici” de codru, desperați de sărăcie, și-i trimite pe tainicele cărări.

Din raportul vicecolonelului, desprindem pretextul dramei lui Paul Everac: „Țăranii de care m-am folosit eu au dat de urma lor pe neașa proaspătă ce căzuse de curînd...” Așadar, *urmele pe ză-yyuă* le-au fost fatale celor doi. Piesa urmează îndeaproape raportul militar: „Țăranii... cînd se apropiară de colibă, Horia îi primi ca pe amici și-i întrebă dacă umblă după vînat... Atunci Horia îi invită să stea la foc. Doi din țăranii aceștia se așezară lîngă Horia și alți doi lîngă Cloșca... În timpul acesta, se apropiară de foc și ceilalți trei țărani și în momentul acesta... Ștefan Trifu și Nuțu Mătieșu se aruncară asupra lui Horia și Cloșca...”

Paul Everac dezvoltă un înțelept dialog între gornici și căpeteniile care înțeleg rostul celor șapte. Hăitași și hăituiți stau mocănește de vorbă în jurul focului, despre grijile vieții, cu tragică seninătate. O solemnitate de ritual învăluie scena. Horia și Cloșca se pregătesc pentru martiraj, trăind încă o dată, cu cei de-o seamă, pentru o ultimă și negrăit de dureroasă prezență în lumea lor țărănească, iubită mai presus de viața care acum e pusă la preț imperial. Eroii, grăind măsurat, gospodărește, au seninătatea celor care gîndesc la înfăptuirile zilnice; gornicii nu se prefac defel, replicîndu-le. Cu toții vorbesc neted, ca vecinii pe lîngă car, în dimineața cînd pornesc la tirg... Legarea celor doi intră într-o ordine a domnilor, blestem de care lobagul nu poate încă scăpa. Este una dintre cele mai frumoase scene din teatrul nostru de evocare.

Pentru consistența documentară, Paul Everac a înroșuit pe lista personajelor numele reale ale gornicilor, printre ei aflîndu-se și George Nicula, ruda lui Horia... În secvența finală a piesei, tot cu teme istoric, Horia aruncă în foc hîrtiile enigmatice, cărora două secole de istoriografie n-au avut cum le dezvălui conținutul. Nemeșii, prin comentarii influențați de el, și mai tîrziu istorici calificați, au fost încredințați — așa cum a fost convins și Nicolae Densusșianu — că „prin nimicirea acestor hîrtii, dînsul a voit să scape din pericol pe adevărații autori ai revoluțiunii...” Afirmările cu aură de legendă, căci gîndul celor care au făcut-o se îndrepta spre Viena lui Iosif al II-lea...

Abia astăzi, o monumentală carte, a lui David Prodan, ajunsă la a doua ediție, lămurăște pe deplin cauzele istorice ale ridicării de norod din 1784, ridicare situată de Nicolae Iorga alături de a Vladimirescului, ca importanță pentru destinul național.

Ionuț NICULESCU

Repere :

- Paul Everac, „Urme pe zăpadă”, Editura „Eminescu”, 1971.
- Nicolae Densusșianu, op. cit.
- N. Iorga, „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria. De la mișcarea lui Horea pînă astăzi”, București, 1915.
- Gh. Bartoș, „Răscoala lui Horia”, bibliografie analitică. Ed. științifică și enciclopedică, 1976.
- D. Prodan, „Răscoala lui Horia”, I—II. ediție nouă, revăzută, Ed. științifică și enciclopedică, 1984